

УДК 37.048

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Кузів М. З.

Стаття присвячена особливостям розвитку професійної орієнтації в Україні, у статті здійснено аналіз профорієнтаційної роботи в загально-освітніх навчальних закладах. Визначено рівні управління профорієнтацією.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, профорієнтаційна робота.

Статья посвящена особенностям развития профессиональной ориентации в Украине, в статье осуществлено анализ профориентационной работы в общеобразовательных учебных заведениях. Определены уровни управления профориентацией.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, профориентационная работа.

The article is devoted to peculiarities of vocational guidance development in Ukraine. The author conducts analysis of vocational guidance in general education institutions and determines levels of vocational guidance management.

Key words: vocational guidance, professional self-determination, vocational guidance activities.

Перехід України до ринкової економіки, євроінтеграція країни та постійні зміни у вимогах ринку праці до сучасних фахівців зумовлюють необхідність вивчення особливостей професійної орієнтації та вдосконалення її системи за допомогою впровадження прогресивних ідей зарубіжного досвіду з профорієнтації.

Свідченням актуальності професійної орієнтації молоді в різні періоди розвитку країни є інтерес до проблеми профорієнтації з боку науковців та дослідників, які вивчали різні її аспекти. Так, соціально-педагогічним передумовам професійного самовизначення молоді присвятили свої праці В. Єндальцев, І. Назімов, В. Савченко тощо.

Психолого-педагогічні основи підготовки молоді до вибору фаху аналізували Г. Бас, Ю. Гільбух, О. Голомшток, М. Захаров, В. Кавецький, Є. Клімов, Г. Костюк, Є. Павлютенков, В. Синявський, Б. Федоришин, С. Чистякова, М. Янцур та ін.

Мета та завдання статті полягають у визначенні особливостей професійної орієнтації в Україні, а також профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю.

Становлення й розвиток України як самостійної держави з ринковою економікою поставили перед загальноосвітньою школою низку специфічних завдань, зумовлених необхідністю підготовки підростаючого покоління до життя та професійної діяльності в нових соціально-економічних умовах. Їх успішне розв'язання передбачає активізацію розробки теоретичних аспектів проблеми професійного самовизначення та професійної орієнтації молоді.

Головне завдання профорієнтаційної роботи в школі – надання допомоги учням у визначенні життєвого шляху за допомогою діагностичної оцінки особистості, здатності виконувати ту чи іншу роботу. Варто враховувати, що учні загальноосвітніх навчальних закладів мають право на вільний вибір професії.

Для оцінки готовності старшокласників до професійного самовизначення використовуються такі критерії:

1) мотиваційний (сформованість ієрархії мотивів вибору професії; наявність стійкого інтересу до певної професії; сформованість професійних намірів);

2) когнітивний (здатність до самоаналізу; здатність до аналізу професій; наявність профінформаційних знань; адекватна самооцінка);

3) практичний (наявність обґрунтованого особистого професійного плану та здійснення практичних заходів щодо його реалізації) [7, с. 25].

Профорієнтація – це довготривалий, певною мірою незворотний процес оволодіння особистістю певною професією, який включає три основні моменти:

- вплив соціального середовища на особистість, що формується;
- усвідомлення необхідності праці, пізнання конкретної сфери праці;
- перетворення праці за законами розвитку сьогоденної дійсності.

Варто зазначити, що зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи в школі поки що не забезпечують досягнення основної мети професійної орієнтації – формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення. Перешкодою успішному розвитку профорієнтації є те, що вона, як правило, розрахована на середнього учня; відсутній індивідуальний, диференційований підхід до особистості школяра; профорієнтаційна робота має переважно декларативний характер, не дає можливості кожному спробувати себе в різних видах практичної діяльності тощо.

Про недостатню результативність профорієнтаційної роботи зі школярами свідчать пов'язані із професійним самовизначенням учнів суперечності між: нахилами та здібностями й вимогами професії; домаганнями й реальними можливостями виконувати певну роботу; здібностями та престижністю професії; бажанням заздалегідь спробувати себе в професійній діяльності та відсутністю такої можливості в школі; а також між станом здоров'я, особливостями характеру, звичок і вимогами, які ставить майбутня професія тощо. Це внутрішні індивідуально-психологічні суперечності.

Не менш важливі й суперечності соціально-економічні: між сучасними вимогами до фахівця й застарілими уявленнями про шляхи розвитку економіки, її кадрове забезпечення; між інтересами учнівської молоді, її професійними планами та потребами ринку праці; між необхідністю координації й інтеграції профорієнтаційних впливів і вирішенням цієї проблеми вузьковідомими шляхами й засобами тощо.

Реформування системи загальної середньої освіти, яке, зокрема, передбачає впровадження профільного навчання, подальшу демократизацію та гуманізацію школи, створює потенційно сприятливі умови для успішного розв'язання окреслених вище завдань.

На сучасному етапі розвитку освіти проблема її профілізації в Україні знову набула актуальності. Згідно із Законом України "Про загальну середню освіту" [1], профільне навчання запроваджується у профільних класах звичайних загальноосвітніх шкіл (I–III ступенів), спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах.

Згідно з Концепцією загальної середньої освіти [2], основна школа (5–9 класи) дає учням базову загальну середню освіту, формує готовність до вибору профілю навчання і подальшої освіти. Старша школа функціонує переважно як профільна. Профільне навчання здійснюється за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний. Їх набір відповідає соціально-диференційованим видам діяльності і містить знання про природу, людину, суспільство, культуру, науку та виробництво [7].

Однак у профільному навчанні старшокласників технологічний профіль не дуже поширений. Якщо порівняти Україну із зарубіжними державами саме з цього питання, то в досвіді близького і далекого зарубіжжя можна помітити, що переважає саме професійно-практичне, технологічне спрямування. Над цим варто замислитися і керівникам загальноосвітніх шкіл, і працівникам управлінь освіти і науки в усіх регіонах України [4].

Вибір профілю навчання у старших класах сучасної школи має ґрунтуватися на усвідомленні учнем того, що він у такий спосіб визначає напрям майбутньої трудової діяльності, що є передумовою для обрання як певної професії, так і спеціальності в її межах. Профільна підготовка відрізняється від загальноосвітньої більш конкретними професійно орієнтованими характеристиками мотивів, цілей навчальної діяльності, які виступають щодо учня у вигляді певних

вимог. У старших класах учень переходить від загальноосвітнього до конкретного профілю діяльності, який передбачає певну спеціалізацію, концентрацію навчальної діяльності навколо певної групи професій. З часом така орієнтація зужується ще більше і наприкінці шкільного, власне профільного, навчання має відбутися конкретизація вибору напряму професійної підготовки. Таким чином, профільне навчання є одним з етапів вибору школярами майбутньої професії.

Завдання системи освіти в сфері трудової професійної підготовки учнівської молоді сформульовано у Національній доктрині розвитку освіти [3]. Система освіти має забезпечувати: формування особистості та професіонала – патріота України, який усвідомлює свою належність до сучасної європейської цивілізації, чітко орієнтується в сучасних реаліях і перспективах соціокультурної динаміки; формування у дітей та молоді цілісної наукової картини світу і сучасного світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання; розвиток у дітей та молоді творчих здібностей, підтримку обдарованих, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості; формування трудової і моральної життєтворчої мотивації, активної громадської та професійної позиції, навчання основних принципів побудови професійної кар'єри і навичок поведінки в сім'ї, колективі та суспільстві, у системі соціальних відносин, особливо на ринку праці; підготовку кваліфікованих фахівців, здатних до творчої праці, професійного розвитку, мобільності в засвоєнні та впровадженні новітніх технологій.

Згідно з "Положенням про професійну орієнтацію молоді, яка навчається" [5] основними завданнями профорієнтації учнівської молоді в Україні є: ознайомлення учнів і вихованців з професіями та правилами вибору професії; виховання в молоді спрямування на самопізнання і власну активність як основу професійного самовизначення; формування вміння співставляти свої здібності з вимогами, необхідними для набуття конкретної професії, складати на цій основі реальний план оволодіння професією; забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості.

У положенні зазначено, що професійна орієнтація має забезпечувати реалізацію соціально-економічної, медико-фізіологічної, психолого-педагогічної функцій. Соціально-економічна функція полягає у підготовці конкурентноздатного працівника, який може професійно самовдосконалюватися та вести активний пошук виду трудової діяльності або змінювати професію, місце роботи. Медико-фізіологічна функція забезпечує реалізацію вимог до здоров'я та окремих фізіологічних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності, визначення відхилень у стані здоров'я, корекцію професійних планів з урахуванням стану здоров'я, фізичних можливостей особистості. Психолого-педагогічна функція полягає у: виявленні і формуванні інтересів, нахилів, здібностей особистості, допомозі в пошуку свого покликання; засвоєнні системи знань, що дозволяють вибрати і здійснити професійну діяльність; визначенні шляхів і способів ефективного управління професійним самовизначенням.

У "Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається" зазначається, що професійна орієнтація здійснюється всіма закладами освіти на всіх ступенях навчання. Згідно з цим документом, у загальноосвітній школі професійну орієнтацію повинні проводити практичні психологи, вчителі-предметники, класні керівники, викладачі, майстри виробничого навчання, вихователі, керівники гуртків, бібліотекарі, методисти, медичні працівники тощо.

Пунктом 15 положення передбачено включення посад практичних психологів-профконсультантів або методистів із профорієнтації до штатного розкладу середніх загальноосвітніх навчальних, виховних закладів та міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. На практиці ця частина положення, як правило, не виконується.

Науково-методичне забезпечення профорієнтаційної роботи в закладах освіти покладається на Міністерство освіти і науки України та Академію педагогічних наук України, а з питань профдоброру і профвідбору – на Міністерство соціальної політики України.

Професійну орієнтацію молоді, яка навчається, вивчення ефективності працевлаштування випускників доцільно здійснювати навчальними закладами

спільно з батьками учнів, підприємствами, установами й організаціями, центрами (відділами) профорієнтації територіальних центрів зайнятості.

Медичні аспекти профорієнтації молоді, яка має різні види патологій, вирішуються, як правило, за участю лікарів районних (міських) медичних закладів і спеціалістів центрів (відділів) зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України.

Згідно з Концепцією державної системи професійної орієнтації населення профорієнтаційна робота з допризывною молоддю проводиться військовими комісаріатами та організаціями сприяння Збройним силам та іншим військовим формуванням України.

Професійному інформуванню молоді, що має певний професійний досвід або освіту, сприяють соціальні служби для молоді системи Міністерства молоді та спорту України. В Українському державному центрі соціальних служб для молоді і територіальних центрах соціальних служб для молоді призначаються працівники, відповідальні за профорієнтаційну роботу.

Управління професійною орієнтацією працівників, які підлягають звільненню, безробітних та інших груп незайнятого населення здійснює Міністерство соціальної політики України через Державний центр зайнятості. У районних (міських) центрах зайнятості створюються відділи (сектори або вводяться посади фахівців) з професійної орієнтації населення.

Безпосередню роботу з професійної орієнтації зайнятого населення на підприємствах різних форм власності рекомендується здійснювати службам соціального розвитку цих підприємств. Самостійні служби соціального розвитку можуть створюватися на великих підприємствах і підпорядковуватись безпосередньо керівникові кадрів. На невеликих підприємствах цю роботу можуть виконувати працівники, які входять до складу служби управління персоналом.

Координацію та аналіз роботи з професійної орієнтації населення, оцінку її соціальної та економічної ефективності здійснює Міжгалузєва рада з питань профорієнтації, створена на основі постанови Кабінету Міністрів України № 28 від 21 січня 2009 р. [6].

Управління профорієнтацією здійснюється на трьох рівнях:

- соціально-педагогічному;
- організаційно-педагогічному;
- психолого-педагогічному.

На соціально-педагогічному рівні управління профорієнтацією проводиться в масштабах усього суспільства через соціальні інститути та засоби масової інформації. На організаційно-педагогічному – безпосередньо в навчально-виховному процесі; на психолого-педагогічному – в безпосередньому спілкуванні учнів із класним керівником, психологом школи.

Отже, підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що професійна орієнтація в Україні здійснюється всіма закладами освіти на всіх ступенях навчання. Специфічною особливістю управління шкільною профорієнтацією є те, що профорієнтаційний вплив на школярів має здійснюватися систематично протягом усього терміну навчання. Ця особливість передбачає послідовність дій, диференційований підхід у процесі управління професійним самовизначенням учнівської молоді.

Література

1. Закон України "Про зайнятість населення" // Закони України / редкол.: В. Ф. Опришко (голова), Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк та ін.; Верховна Рада України; Ін-т законодавства. – К., 1996. – Т. 1. – С. 252–269.
2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 2. – С. 2–22.
3. Національна доктрина розвитку освіти затверджена указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua. – Назва з екрана.

4. Ничкало Н. Г. Аналізуючи здобутки, визначати реальні перспективи / Н. Г. Ничкало // ПТО. – 2005. – № 3. – С. 32.

5. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається від 02.06. 1995 р. за № 159/130/1526 / Міністерство освіти України, Міністерство праці України, Міністерство у справах молоді і спорту України // Збірник нормативних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян. – Київ : [б. в.], 1991. – С. 46–50.

6. Про утворення Ради з питань професійної орієнтації населення // Постанова Кабінету Міністрів України № 28 від 21.01.2009. – К. : [б. в.], 2009. – 3 с.

7. Професійне самовизначення старшокласників : метод. посіб. / за ред. Д. О. Закатнова. – К. : Шкіл. світ, 2006. – 128 с.